*Obudzić naród do wielkości. Wystąpienia Janusza Kurtyki
przed Parlamentem RP 2005–2010*

WYBÓR CECYLIA KUTA, JAROSŁAW TĘSIOROWSKI
WSTĘP I OPRACOWANIE CECYLIA KUTA

Instytut Pamięci Narodowej — Komisja Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2019, s. 528

Publikacja zawiera wystąpienia Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej Janusza Kurtyki przed Parlamentem RP w latach 2005–2010. Podczas nich prezentował on działania oraz potrzeby podległej mu instytucji składającej się z kilku pionów: archiwalnego, naukowo-edukacyjnego, śledczego oraz lustracyjnego. Książka przedstawia sposób, w jaki IPN pod kierownictwem Janusza Kurtyki, wypełniał wolę parlamentu i realizował powierzone mu zadania. Publikacja stanowi istotne źródło do dziejów polskiego parlamentaryzmu oraz badań nad elitami politycznymi III RP.

Słowa kluczowe: parlament, Instytut Pamięci Narodowej, udostępnianie akt aparatu represji w PRL, badania naukowe, Janusz Kurtyka

*Waking the nation to greatness. Addresses of Janusz Kurtyka
before the Polish Parliament 2005–2010,*

selected by Cecylia Kuta, Jarosław Tęsiowski, introduction and preparation by Cecylia Kuta
(Mariusz Krzysztofiński)

The publication contains addresses by the President of the Institute of National Remembrance Janusz Kurtyka before the Parliament of Republic of Poland between 2005 and 2010. The addresses presented activity and needs of the Institute comprising several divisions: archival, educational, investigative and vetting. The book presents how the Institute fulfilled the will of the parliament and carried out tasks assigned to it under Janusz Kurtyka. The publication is an important source for the history of Polish parliamentarism and research on political elites of the Polish Third Republic.

Key words: parliament, Institute of National Remembrance, making available the files of the repression apparatus in the People's Republic of Poland, scientific research, Janusz Kurtyka

Jedną z instytucji, która powstała w wolnej Rzeczypospolitej w myśl ustawy sejmowej z 18 grudnia 1998 r., jest Instytut Pamięci Narodowej — Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. W dziejach jej funkcjonowania ważną rolę odegrał dr hab. Janusz Kurtyka (ur. 1960 — zm. 2010), od 2000 r. dyrektor i zarazem organizator oddziału krakowskiego IPN¹, a w latach 2005–2010 prezes IPN².

¹ *Vide Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie 2000–2005. Informacja o działalności (okres 15 IX 2000–15 IX 2005)*, Kraków 2005.

² *Historia i pamięć. Księga dedykowana Januszowi Kurtyce*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2010, nr 32–33; *Rzeczpospolita wolnych ludzi. Janusz Kurtyka w mediach — wybór wywiadów, artykułów, oświadczeń z lat 2000–2010*, wybór i oprac. A. Arseniuk, F. Musiał, Kraków 2010; *Janusz Kurtyka. Rzeczypospolitej historyk i urzędnik*, red. W. Bukowski, W. Frazik, Kraków 2014.

W dziewiątą rocznicę jego tragicznej śmierci w katastrofie smoleńskiej ukazała się książka zatytułowana *Obudzić naród do wielkości. Wystąpienia Janusza Kurtyki przed Parlamentem RP 2005–2010*. Podstawą przygotowania publikacji były stenogramy posiedzeń oraz materiały zgromadzone przez Jarosława Tęšiorowskiego, wówczas pracownika Sekretariatu Prezesa IPN. Jest to kolejna już książka, która będzie służyć naukowcom zainteresowanym funkcjonowaniem IPN³.

W słowie wstępnym dr Jarosław Szarek, prezes Instytutu Pamięci Narodowej, przywołał wypowiedź Janusza Kurtyki, która charakteryzowała go jako naukowca i urzędnika: „Powinniśmy tak działać, jakby Powstanie Warszawskie wygrało”.

Recenzowana publikacja wnosi do obiegu naukowego wiele nowych informacji ukazujących działalność parlamentu RP i aktywność poszczególnych posłów i senatorów, jak również samego IPN. Składają się na nią stenogramy z posiedzeń Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka Sejmu RP oraz Komisji Praw Człowieka i Praworządności Senatu RP, posiedzeń plenarnych Senatu RP oraz posiedzeń plenarnych Sejmu RP, Komisji Finansów Publicznych Sejmu RP. Zostały one uszeregowane według chronologii, odpowiadając dwóm kadencjom parlamentu: z lat 2005–2007 oraz 2007–2011. Stenogramy te odzwierciedlają dyskusję parlamentarną towarzyszącą składanej corocznie Parlamentowi RP przez Prezesa IPN informacji o funkcjonowaniu tej instytucji. W pierwszej z wymienionych kadencji najliczniejszym ugrupowaniem sejmowym było Prawo i Sprawiedliwość. Z kolei po wyborach parlamentarnych z 21 października 2007 r. największym klubem poselskim dysponowała Platforma Obywatelska. Jak słusznie konstatają autorzy recenzowanego wydawnictwa, „w każdej kadencji Janusz Kurtyka działał w odmiennym otoczeniu politycznym” (s. 29).

Upublicznione stenogramy wystąpień Janusza Kurtyki poprzedzone zostały wstępem autorstwa Cecylii Kuty. Zawiera on opis działalności prezesa IPN i sposób pojmowania przez niego roli tej instytucji w odbudowie świadomości historycznej Polaków, skażonej przez okres komunistycznych rządów. Uważał, że powinnością IPN jest podjęcie „próby budzenia narodu do wielkości poprzez przywracanie mu jego pamięci, odbudowę tożsamości”⁴.

Lektura opublikowanych wystąpień Janusza Kurtyki uzupełnia naszą wiedzę dotyczącą polskiego parlamentaryzmu w III RP, jak również przybliża realia funkcjonowania IPN. Przez pryzmat spraw o charakterze prawnym, budżetowym i organizacyjnym można dostrzec osobę i dokonania J. Kurtyki, którego postawa wynikała

³ Poza corocznymi sprawozdania z działalności IPN należy także wymienić opracowania poświęcone tej instytucji: *Kronika — 10 lat IPN*, red. D. Koczwańska-Kalita, Warszawa 2010; W. Suleja, *Miejsce Instytutu Pamięci Narodowej w badaniach nad dziejami PRL*, „Dzieje Najnowsze” 2010, nr 42, s. 81–111; A. Dudek, *Instytut. Osobista historia IPN*, Warszawa 2011; D. Koczwańska-Kalita, *(Nie)chciane dziecko III RP. Geneza, funkcjonowanie, kontekst społeczny i polityczny*, Kraków 2015; P. Pleskot, *Góry i teckki. Opowieść człowieka umiarkowanego. Biografia mówiona Andrzeja Paczkowskiego*, Warszawa 2019, s. 404–422.

⁴ *Obudzić naród do wielkości. Wystąpienia Janusza Kurtyki przed Parlamentem RP 2005–2010*, wybór C. Kuta, J. Tęšiorowski, wstęp i oprac. Cecylia Kuta, Warszawa 2019, s. 11.

z przekonania, że kierowana przez niego instytucja ma służyć niepodległej i suwerennej Rzeczypospolitej, m.in. w odrzuceniu i osądzeniu totalitarnego dziedzictwa niemieckiego nazizmu i sowieckiego z pochodzenia komunizmu. Zabierając głos podczas swoich wystąpień, prezes Kurtyka wraz z najbliższymi współpracownikami nie unikał odpowiedzi na najbardziej trudne pytania, tłumacząc meandry polskiej historii i rolę, jaką w procesie przywracania pamięci powinien odgrywać IPN. Zdaniem Kurtyki, wiedza powinna być dobrem publicznym (s. 48), niezbędnym w procesie budowy demokratycznego państwa prawa. Dlatego kierowany przez niego IPN przekroczył i złamał barierę anonimowości służb specjalnych, strzegących komunistycznego reżimu, odzierając je także z poczucia bezprawia. Wizja IPN Kurtyki zakładała, że jako instytucja podległa parlamentowi, „zawsze będzie wykonywał wolę parlamentu” (s. 164)⁵. Profesor Kurtyka uważał też, że „każdy nurt ideowy, który wiąże swoje istnienie z ideą niepodległości, z ideą wolności, powinien widzieć w Instytucie Pamięci Narodowej naturalnego partnera” (s. 137)⁶. Przy czym jednoznacznie deklarował się, że „PRL nie był moją ojczyzną, moją ojczyzną była Polska” (s. 112)⁷.

W toczonych w parlamencie dyskusjach Kurtyka przypominał, że „historyk powinien ufać przede wszystkim sobie”. Podkreślał też, że „w nauce historycznej polemika z ustaleniami kolegi czy przeciwnika naukowego jest czymś całkowicie naturalnym” (s. 282)⁸. W swoich wystąpieniach stwierdzał, że IPN stał się „bardzo integralną częścią czegoś, co można nazwać infrastrukturą informacyjną państwa polskiego” (s. 252)⁹. Wyrazem tego była międzynarodowa współpraca archiwalna, gromadzenie archiwaliów będących poza granicami kraju i udostępnianie ich potem badaczom. Przykładem takich działań było pozyskanie archiwów Międzynarodowej Służby Poszukiwawczej (tzw. archiwum w Bad Arolsen). W ten sposób myślenia wpisywała się także digitalizacja materiałów archiwalnych, ich uporządkowanie, skatalogowanie i potem udostępnianie. W trakcie dyskusji w parlamencie 5 kwietnia 2006 r. uczestniczący w niej dr Zbigniew Nawrocki, ówczesny dyrektor archiwum IPN, zwracał uwagę na fakt, że z dokumentów przekazanych do IPN „przez lata korzystały [...] służby ochrony państwa. Generalnie nikt nigdy nie podnosił kwestii wiarygodności tych dokumentów”. Odnosząc się do tego zagadnienia stwierdzał, że „kwestia wiarygodności [akt безпеiki, uwaga — M.K.] postawiona została, odkąd istnieje Instytut Pamięci Narodowej i odkąd upowszechnia się dostęp do tych materiałów” (s. 55)¹⁰.

W ten nurt wpisywała się także działalność naukowa, edukacyjna i dokumentacyjna IPN, prowadzona przez Biuro Edukacji Publicznej. Realizowane w ramach niego Centralne Projekty Badawcze [dalej: CPB] obejmowały — zdaniem Kurtyki — „w zasadzie

⁵ Komisja Sprawiedliwości i Praw Człowieka Sejmu RP, stenogram nr 5, 11 maja 2007 r.

⁶ 9. posiedzenie plenarne Senatu RP, stenogram nr 4, 20 kwietnia 2006 r.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Komisja Praw Człowieka i Praworządności Senatu RP, stenogram nr 8, 9 kwietnia 2008 r.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Komisja Sprawiedliwości i Praw Człowieka Sejmu RP, stenogram nr 2, 5 kwietnia 2006 r.

wszystkie aspekty funkcjonowania państwa totalitarnego, jakim był PRL, aspekt polityczny i społeczny, jak również historię Polski w okresie II wojny światowej” (s. 68)¹¹. Wyrazem tego było podejmowanie badań nad różnymi aspektami okupacji niemieckiej i sowieckiej, jak również odnotowywany przez prezesa Kurtykę fakt, że podlegli mu pracownicy publikują „w pismach od Naszego Dziennika do Gazety Wyborczej”. (s. 203.)¹² Kontynuując ten wątek Kurtyka uznawał, że „IPN [...] to obecnie najbardziej liczne, najbardziej dynamiczne środowisko w Polsce zajmujące się historią najnowszej Polski” (s. 221)¹³.

Kierujący działalnością naukową i edukacyjną IPN, ówczesny dyrektor Biura Edukacji Publicznej, prof. Jan Żaryn, podkreślał znaczenie przedsięwzięć mających na celu uhonorowanie „w formie strategicznej” okrągłych rocznic wydarzeń, istotnych dla dziejów oporu społecznego w Polsce. W ten sposób myślenia wpisywały się organizowane konferencje i wydawnictwa książkowe, poświęcone m.in. Komitetowi Obrony Robotników, Ruchowi Obrony Praw Człowieka i Obywatela, Studenckiemu Komitetowi Solidarności.

Wiele miejsca i czasu podczas wystąpień przed parlamentem zajmowały sprawy lustracji, której realizatorem na mocy uchwalonego prawa był IPN. Jak jednak zapewniał prezes Kurtyka „w pracy Instytutu Pamięci Narodowej lustracja to margines” (s. 217–218)¹⁴.

Mottem działalności publicznej Janusza Kurtyki mogą być słowa wypowiedziane 12 maja 2009 r. podczas posiedzenia Komisji Praw Człowieka, Praworządności i Petycji Senatu RP: „My naprawdę uważamy, że niezależnie od tego, że powinniśmy służyć nauce, prawdzie, bardzo ważną dla nas wartością jest państwo i naród” (s. 415)¹⁵.

Podczas swoich wystąpień przed parlamentem Janusz Kurtyka jawi się jako rzecznik i kustosz tradycji walki o niepodległość Polski. Wyrazem tego są m.in. następujące słowa: „Solidarność, która była dla polskiego narodu równie ważna, co Armia Krajowa, albo nawet ważniejsza, dlatego że wygrała. Znalezienie miejsca dla Solidarności w świadomości narodowej jest zadaniem dla nas. Chodzi o to, żeby przenieść Solidarność w sferę mitów, sprawić, że będzie dla Polaków czymś równie oczywistym, co Armia Krajowa” (s. 380)¹⁶.

Prezentowana na łamach „Przeglądu Sejmowego” książka jest także cennym źródłem wiedzy o funkcjonowaniu parlamentu RP, ukazującym debatę polityczną towarzyszącą funkcjonowaniu IPN i jego rolę w kształtowaniu świadomości historycznej Polaków. Książka ta może też stanowić w przyszłości cenne źródło w prowadzonych

¹¹ Komisja Praw Człowieka i Praworządności Senatu RP, stenogram nr 3, 12 kwietnia 2006 r.

¹² 35. posiedzenie plenarne Senatu RP, stenogram nr 6, 21 czerwca 2007 r.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Komisja Praw Człowieka, Praworządności i Petycji Sejmu RP, stenogram nr 11, 12 maja 2009 r.

¹⁶ 10. posiedzenie plenarne Senatu RP, stenogram nr 9, 23 kwietnia 2008 r.

badaniach biograficznych nad elitą polityczną III RP. Tym samym będzie pomocna w zrozumieniu polskiego życia politycznego lat 2005–2010. Obojętni wobec niej nie pozostaną też przyszli badacze polskiej historiografii, opisujący sposób prezentowania dziejów Polski po 1944 r.

*Mariusz Krzysztofiński**

* **Dr hab. Mariusz Krzysztofiński**, główny specjalista Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Rzeszowie, Mariusz.krzysztofinski@ipn.gov.pl, <https://orcid.org/0000-0003-3905-1684>